

Тексттин темасын жаңа идеясын ачып берүү үчүн анын аталышы коюлат; туура түзүлгөн тексттин башталышы (козкаранды болбогон ойдун алгачкы бөлүгү), өнүгүшү жана аякталышы (жыйынтыгы) болот.

К тексту можно подобрать заголовок, передающий тему или основную мысль высказывания; правильно оформленный текст обычно имеет начало и конец.

Тексттин мүнөзү боюнча түрлөрү (виды текста):

- а) баяндоо (повествование) мүнөзүндөгү текст;
- б) сүрөттөө (описание) мүнөзүндөгү текст;
- в) ой жүгүртүү (рассуждение) мүнөзүндөгү текст;
- г) чындыкты баалоо (оценка действительности) мүнөзүндөгү текст.

Тексттин мүнөздүү белгилери (существенные признаки текста):

- а) бөлүнүүчүлүк (членимость);
- б) маанилик бүтүндүгү (смысловая цельность);
- в) байланыштуулук (связность).

Тексттин түзүлүшү (структура текста):

- а) главалар (главы);
- б) параграфтар (параграфы);
- в) абзацтар (абзацы).

Мисалы:

Мергенчилер тоодон эликтин кичинесей баласын алып келишти. Үйдөгүлөр ага сүт беришип, бага башташты. Адегенде сүтү жөндөп иче албай кыйналды. Бара-бара бөтөлкөгө куюлган сүтү ушчу менен сонун иччү болду.

Например:

а) Из расплавленной искусственной смолы получают нити. Эти нити называют синтетическими волокнами. Многие такие волокна прочнее стали (По Г. Ганейзеру, В. Парини).

б) Недавно Московский зоопарк пополнился тремя новоселами. Это индийские журавли. Их называют антигонами. Антигоны - огромные, красивые, голенастые птицы (По И. Сосновскому).

улак тартыш сыяктуу оюндар ойнолгон. Анда байгелер сайылып, жеңгендерге салтанаттуу түрдө тапшырылган. Той болуп жатканда айыл аксакалдары эки айылды ынтымакка, биримдикке чакырып, айыл арасындагы альпы-бериш, куда-сөөк ж.б. ар кандай иштерди да бүткөрүшкөнгө аракеттенишкен.

Тойго келбей калгандарга куржун, чанач толтура тамак-аш ала кетишкен. "Үлүштөн ооз тийгиле", - деп беришкен.

Үлүш майрамын өткөргөн эки айыл үлүштөш болуп калышкан. Кийинки жылы экинчи айыл өткөргөн.

Үлүштөш айылдар жамандык-жакшылыкта, той-топурда бир-бирине жардамдашып турушкан.

Б. Алагушов ?

? Текстке суроо түзүлө.

12. Тагаал сүйлөмдөрдүн кандай жол менен байланышканын байкагыла. Түшүнгөнүңөрдү орус тилинде айтып бергиле.

АТ ЧАБЫШ

Ат чабыш - байыркы замандан бери келе жаткан кыргыздардын эң кызыктуу оюндарынын бири.

Аттар айдалар алдында чубатууга салынып, байгеге кошулчу аттардын саны такталган. Анын эки же үч ат айдоочусу болгон. Алар ат чабуучу балдарды белгилүү жерге жеткирет да, күлүктөрдү сапка тизип, жарышып жөнөөгө белги берген. Ат чапкан балдар адашып, тетири жолго кетпеш үчүн, эки, үч айрылыш жолдордун тоомдоруна атайын кишилер коюлуп, алар балдарды туура жолго салып турушкан.

Аттарга берилүүчү байгелер калыс адамдын карамагында болот. Чабылган аттарга жолдон ат кошуп койбос үчүн, жолдун марага жакын жерлерине кароолчулар коюлган. Аттар сүрөлүп да, сүрөлбөй да чабылган.

"Балдар энциклопедиясы"

- үлүш - праздник джайлоо
- көк шибердин үстүнө - на зеленой траве
- дастандардан үзүндүлөр - отрывки из дастанов (эпос)
- эл кумарга баткан - народ получил удовольствие
- байгелерди саюу - выставить главные призы
- үлүштөн ооз тийгиле - попробуйте еды с праздничного стола

Жамиланы бир ооз сурап койчу. Ата-эне, туугандар турганда аялын биринчи эскерип, катты анын наамына жазыш жалаң эле Садык үчүн эмес, эркекмин дегендердин баарына ыңгайсыз болгондуктан, бардык эле каттар ушундай жазылчу.

Ч. Айтматов

- *өзүнчө салты* - своеобразные традиции
атыр жыттуу - благоухающий
тууган-туушкандарды - родственников

40. Текстти окугула. Мааниси эмнеде экендигин түшүнүүгө аракеттенгиле.

«КААК-КААК»

Ошол эле күнү, ошол эле поезд менен каргалардын Бишкекке окууга кеткен үч баласы өз айылына келип түштү. Алар Бишкектеги жаңы ачылган консерваториянын биринчи бүтүрүүчүлөрү эле. Үчөө тең чоң кубанычта келишти. Каргалар да тиги бакалар сыяктуу үч баласын салтанат менен тосуп алышты.

- Кана эми, азаматтар! Өнөрүнөрдү көрсөткүлө! – деди тургандар тигил үчөөнө. Биринчи карга чемоданын ачты да, скрипкасын ойной баштады. Композитор Бетховендин «Ай сонатасын» созолонтту. Элиме, журтума жагайын деп ал ушунчалык жанталашып, берилип ойноду деңиз, бирок каргалар негедир тигини жактырбай отурушту.

- Ушу да музыкабы?

- Ушул үчүн беш жыл убара болбой эле койсо болмок экен, - дешти өз ара шыбырашып.

Ошентип биринчи каргага кол чабылган жок. Экинчиси болсо кол ойногуп, шартылдата комуз чертип кирди. «Насыкат», «Маш ботой», «Камбаркан» деген чоң күүлөрдү кайрып, туугандардын бир черин жазайып деди, экинчи карга. Бирок да эч бири жактырбады. Ал түгүл, комуз чертилип бүткүчө бир далайы уктап да кетишти.

- Атакөрү, бекер эле чыгым болгон экенбиз, буларга, - дешти.

Үчүнчү карга болсо чемоданын да ачкан жок. Эки колун бөйрөгүнө таяна калды да, үнүн каргылданга «Каа-ак! Каак!» деп кайта-кайта какылдай берди.

Каргалар мына ушунда гана шатырата кол чаап, «бали-бали» деп кыйкырып киришти, Акыры тигил «какылдаганын» токтоткондо, аны кайрадан биске чакырышты...

- Азаматсың! - деди акырында карыя карга тигил жаш

КЕПТИН СТИЛДЕРИ

Коомдук турмуштун ар кандай тармактарында белгилүү бир максатка ылайык колдонулушу менен кеп бир нече стилге ажырайт. Көркөм чыгармалар окурмандарды коммуникативдик жана эстетикалык табитке тарбиялайт. Публицистикалык чыгармаар таасир берүүчүлүк мүнөздө жазылат. Ишкагаздары жана илимий эмгектер маалымдоо, кабарлоо, билдирүү милдеттерди өтөйт.

На основании различий в сферах общения выделяют следующие стили речи: разговорный, художественный, научный, официально-деловой, публицистический.

Разговорный стиль употребляется в обыденной речи, беседах, художественных произведениях, научный - в научных трудах, учебниках, докладах и т. д.

СҮЙЛӨШҮҮ СТИЛИ РАЗГОВОРНЫЙ СТИЛЬ

Сүйлөшүү стили адамдын күндөлүк турмушунда өзара пикир алышуу үчүн колдонулат да, көбүнчө диалогдук-жагдайлык кырдаалда ишке ашырылат. Сүйлөшүү стилине мүнөздүү белгилер: интонация, элестүүлүк (ымдоо-жамдоо, жаңсоо), эмоциялуулук (кубануу, өкүнүү, чочуп кетүү, шаттануу).

Разговорный стиль обычно используется в непринужденных беседах со знакомыми людьми, в неофициальной обстановке, в повседневной жизни. Высказывание бывает непринужденным, живым, свободным в выборе слов и выражений.

Мисалы:

Ой-ий, сонун экен! Жарыктык, аба-ырайын карачы. Бирде нөшөрлөп жаан, бирде жаркыраган күн. Анчейин деле жылуу эмес.

Например:

Как прекрасен этот мир! Ну и погода сегодня! То дождь, то солнце. Да и не очень тепло.

Пикир алышуу жагдайын - коммуникациялык байланышуу жолдорун схема түрүндө беребиз.

Признаки речевой ситуации представлены в виде схемы.

Аягынан агып чыкпайт бир булак!
 Тегереги туюк,
 Төбөсү бийик.
 Суу сайын нарын табак эти бар.
 Ысыккөл - бейиштин бир эшигидир!
 Кыш болуп кашкая суугу жок,
 Жай болуп каткалаң ысыгы жок.
 Ат жеткен жерде
 Мындан артык кызыгы жок...
 Мактанып жер жетеби?
 Адам мындан кетерби?!
 Ысыккөлдөн чыкпагыла, балдар!..

§ 8. Публицистикалык (Публицистический стиль)

Публицистикалык стилдин үлгүлөрүнө маданий-массалык, коомдук-саясий темада жазылган гезит-журналдык макалалар, радио жана телекабарлар, өкмөт жетекчилеринин сүйлөгөн сөздөрү, үгүт-насаат мүнөздөгү лекциялар, билдирүүлөр, очерктер, фельетондор кирет.

Негизги милдети — коомдук-саясий, маданий, чарбалык ар кыл актуалдуу жаңылыктарды элге жеткирүү, коомчулуктун көңүлүн буруу, ага таасир этүү. Публицистикалык стилде башка стилдерге мүнөздүү тилдик каражаттар кеңири колдонулгандыгы, көп жактуулугу, татаалдыгы менен айырмаланат.

Публицистический стиль используется в газетах и журналах, в передачах радио и телевидения, в выступлениях на собраниях и митингах.

Задача речи — сообщить информацию, имеющую общественно-политическое значение, воздействовать на массы, сформировать у людей правильное отношение к общественным делам.

Высказывание обычно бывает злободневным по тематике, ярким, страстным, призывным.

К характерным языковым приметам относятся: совмещение в одном тексте книжных и разговорных средств, сочетание стандартных и экспрессивных выражений, использование слов в переносном значении, так называемой «газетной образности», вопросительных и побудительных предложений.

АШКАНАДА

Ашкана бизге жакын. Ашканадан биз эртең менен тамактанабыз, түштөнөбүз, кечки тамакты да ичебиз. Азыр түш. Мен дасторкон үзүрүн карадым.

- Түшкүгө кандай тамактар бар экен,- деди Сыргак.

- Бүгүн биринчисине - сорпо, экинчисине - куурдак, үчүнчүсүнө - компот.

Ашканадан Марат менен Алымды көрдүм. Алар үчүнчү столдо отурушуптур.

- Тамагыңар таттуу болсун, - деди Сыргак.

- Ыракмат!

- Отургула.

- Аскар, сорпо ичесиңби? - деди Марат.

- Ооба, ичем.

- Мен сорпону жакшы көрбөйм, - деди Алым.

- А эмнеге? Эртең менен сен куурулган жумуртка жебей койдуң эле, эми сорпо ичкиң келбей турабы?

- Бүгүн менин табитим жок.

- Анда өзүң бил.

- Кызык, бүгүн кечкисин эмне тамак болор экен? - деди Сыргак.

- Күрүч же каракурүч болор.

- А балким, сосиска менен манту болуп калсачы?

- Анда мантусун жейбиз да.

- Биз үчүнчүсүнө эмне ичебиз?

- Айран, чай же какао.

- Түшкү тамак абдан даамдуу болду. Биздин ашкана дайыма тамакты жакшы даярдайт.

- Ооба, ырас айтасың, жакшы даярдайт.

16. Аңгемелешүүдө сүйлөшүү стилине мүнөздүү болгон кандай сөздөр колдонулду?

- Бали, жигит экенсиң! - деди.

- Ээ, сиз белеңиз?

- Ооба.

- Мындай иш ар бир адамдын күндөлүк иши болуу керек эмеспи?

- Анын чын, иним. Ошондо да майын чыгара иштеген ишиңе ким кубанбасын.

- О, ишке кызыгып, чарчаганымды да сезбей калыптырмын.

- Баракелде, эс алып ал!

33. Окугула. Которгула. Чакрыуу белеттери кандайча жазыларын байкагыла. Өзүңөр бир нече чакрыуу белеттерин кыргыз тилинде жазып машыккыла.

Уважаемый(ая) _____

Приглашаем Вас на мероприятия, посвященные 200-летнему юбилею гения русской словесности А. С. Пушкина 5 июля 1999 г.

Юбилейный вечер, посвященный 200-летию со дня рождения А. С. Пушкина, состоится в Кыргызском государственном академическом театре оперы и балета им. А. Малдыбаева 5.07.99 в 17⁰⁰.

ПРОГРАММА

1. Открытие. Театрализованное представление мастеров искусства Кыргызской Республики (художественный руководитель - Н. Асанбеков).

2. Сольный концерт народного артиста СССР А. Днишева 7 июня 1999 г.

3. В 15⁰⁰ открытие памятника А. С. Пушкину. (Центральный корпус Кыргызско-Российского Славянского университета)

34. Ишеним каттын кандайча жазыларына көңүл бургула. Аны туура жазууга үйрөнгүлө.

ИШЕНИМ КАТ

Мен, Абыканова Айгул, 1999-жылдын сентябрь айындагы мага тиешелүү 120 (бир жүз жыйырма) сом айлык акымды кассадан алууну синдим Абыканова Гүлмирага ишенемин.

3.10.1999-ж.

_____ (колу)

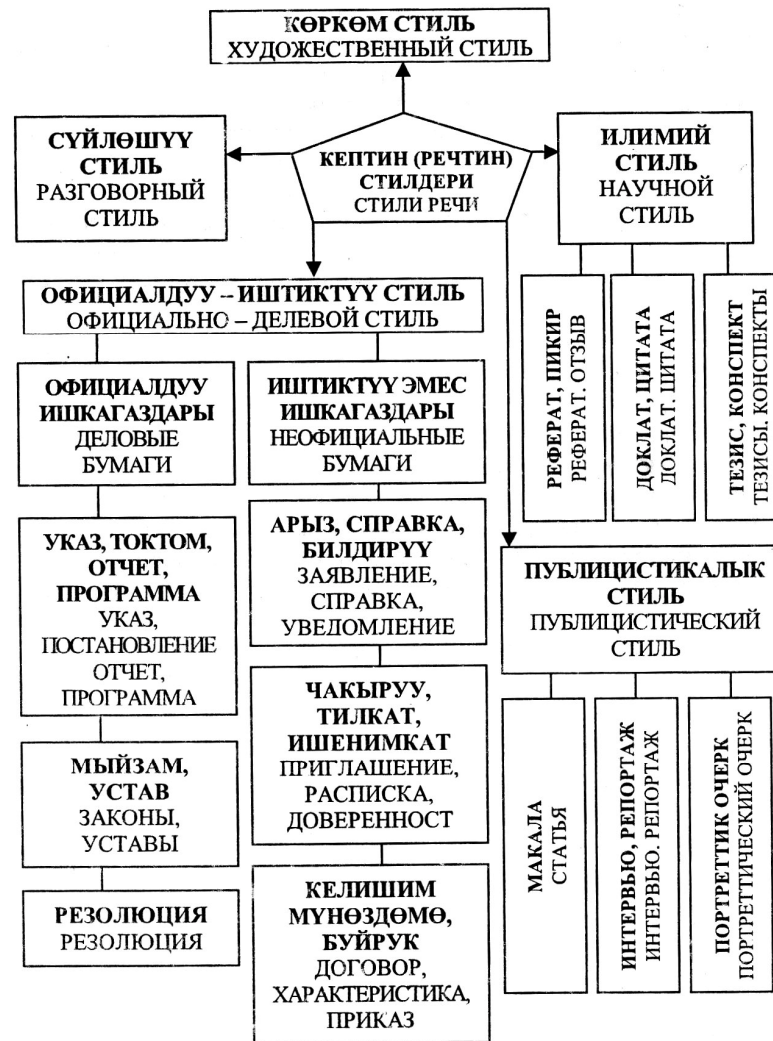
(Мектептин мөөрү)

Абыканова Айгулдүн колун күбөлөндүрөмүн.

3.10.1999-ж. Мектептин директору _____

_____ (колу)

КЕПТИН (РЕЧТИН) СТИЛДЕРИ

- ...?

- Кыз-жигит ойлонуп, качып кетүүнү чечишти.

- ...?

- Ал экөө Чүй тарапка качып жөнөшөт.

- ...?

- Артынан куугун түшөт.

- ...?

- Куугун эки асканын жанынан жетет.

- ...?

- Бири оң, бири сол тарапка качат.

- ...?

Бирок колго түшүшөт. Экөөнү тең мыкаачылар өлтүрүп эки асканын эки жагына таштайт.

- ...?

- Күнөөсүз кыз-жигиттин канынан эки булак аккан дешет.

- ...?

- Кыз менен жигиттин эстелиги катары Кызкүйөө деп аталып калыптыр.

31. Төмөнкү этиш сөздөрдү катыштырып текст түзгүлө. Ага тема койгула.

Сүйүп калат экен, таба албай, кеңешет, макул болот, куугун түшөт, бет алат, качат, жанына келгенде, таштайт, аталып калыптыр.

32. Кыргыздын дагы кандай уламыштарын билесиңер, билгениңерди дептериңерге жазып келгиле.

§ 7. Официалдуу-иштиктүү стиль (Официально-деловой стиль)

Официалдуу-иштиктүү стиль — кызматка, администрациялык-башкаруу иштерине, укуктук мамилелерге тиешелүү документтердин даярдалышында колдонула турган стиль. Мында нукура закон маанисиндеги документтер (закон, указ, устав, граждандык жана кылмыштык актылар), администрациялык-концепиялык документтер (акт, буйрук, кулактандыруу,

Деловой стиль речи используется в различных деловых бумагах (объявлениях, заявлениях, расписках, справках, отчетах и др.) инструкциях, законодательных документах.

Задача этого стиля речи - сообщить точные сведения, имеющие практическое значение, дать

- Да бросай же ты, сукин сын! - заорал приемщик.

- Бросай! - закричали люди.

Данияр и на этот раз выстоял.

- Нет, он не бросит! - убежденно прошептал кто-то.

И, кажется, все - и те, что шли следом по трапу, и те, что стояли внизу, поняли, что он не бросит, пока сам не свалится вместе с ним. Наступила мертвая тишина. За стеной, снаружи, отрывисто свистнул паровоз.

Ч. Айтматов

● рванулся - илгери умтулду
и снова его заметало - дагы кетенчиктеп теңселе берди

■ 21. Текстти окугула, ал стилдин кайсы түрүнө кирерин аныктагыла, көркөм стиль жөнүндө эмне билесиңер айтып бергиле. Текстти которгула.

КЫЗЫЛ АЛМА

Анара жалгыз аяк жол менен улам бир бакка чуркап баратканын көрүп, Исабеков кызын чакырды.

- Сен кайда?

- Бакка. Алмага чыгайынчы.

Бир аздан кийин Анара жүгүрүп келип, атасын мойнуна кучактады да, колуна чоң кызыл алманы кармап келди.

- Алма таап алдыңбы?

- Ооба, жалбырактардын арасына бекинип алыптыр. Мен карап турсам, тим эле фонардай болуп күйүп туруптур. Бул - эң акыркы, эң таттуу алма. Бүт бак ичинде башка бир да алма жок экен. Карачы, кооз ээ, жытычы, жыты! Тим эле күндөй!

- Ооба, кооз экен, бу кышкы апорт тура. Жайы менен бул алма сени күткөн да. Ошол үчүн башкалардан бекинип калган. Мына, эми сен таап алдың. Бул алманы ким жесе, ошол бактылуу болот.

Атасы алманы сүртүп тазалады да, кызына сунду.

- Ме, жейгой.

- Билесиңби, ата, мен бакка укмуштай чыгам. Алма бактар чоң, бийик, бутактары жоон, чыкканга эң сонун. А тиги өрүкчү, жаман, тикендери майда, бутактары эң көп.

Сен жакшы бактарга чыккын, - деп атасы аргасыздан күлдү.

- Ата, сен ушундай алма таптың беле? - деп сурады Анара.

Атасы болсо, башка бир кызыл алманы эстеп, бул эки окуяга таң калып отурду. Ал да бир кезде дал ушундай болгон кооз кызыл

Ар бир илим тармагында өзүнө таандык атайын терминдер колдонулат.

образование крахмала находится в связи с разложением углекислоты, что оно является ее результатом.

25. Өзүңөр каалаган илимий эмгектерден, гезиттерден илимий стилге тиешелүү сөздөрдү көчүрүп келгиле.

26. Ырды жаттап алгыла.

Симфония канат какты, Ак чекеси бырышсыз, Тан сөгүлдү. Акын торгой тилинен Күү төгүлдү... Жүрөгүнөн торгойдун Симфония дирилдеди... Ультракыска толкун	Аба жутуп торгойжан Жалгыз дандай, Ал абаны айлантты Ырга кандай? ...Тешип өтүп абаны Күүлөр акты. Симфония жүрөктө – Канат какты... Ушунча күү торгойго Кантип батты?
---	---

менен

Т. Кожомбердиев

27. Кыргыз элинин музыкалык аспабы - комузду сүрөттөө үчүн кептин кайсы стили пайдаланылган. Айтып бергиле.

КОМУЗ

Ар бир калктын көркөм маданиятында сыймыктана турган улуу ата мурастары болот. Кыргыз калкынын эмгегине энчилеш, тилегине ортоктош музыкалык аспаптарынын бири - үч кылдуу комуз. Элдик уламаларга караганда ал кыргыз калкы жарык дүйнөгө жаралганда кошо жаралыптыр. Ушундан улам боордош элдерде «кыргыз десе комузду, комуз десе кыргызды билебиз» деген сөз айтылып калыптыр.

Анын энчисине карыбас жаштык, өлбөс өмүр, таңшыган чечендик, жүрөк кытыгылаган укмуштуу кереметтик тийген. Кыргыз элинин ар бир шайыры (ырчысы, акыны, жомокчусу) өзүнүн чыгармачылык күчүн, жүрөк дилин комуздун коштоосу менен жеткирген.

Б. Алагушев

- *көркөм маданиятында* - в художественной культуре
дүйнөгө жаралганда - с появлением на свет
жүрөк дилин ~ душу (сердце)

23. Аалам жана жаратылыш кубулуштары жөнүндөгү табышмактарды көркөм окугула. Алардын жообун таап, эмнеге салыштырылып жатканын айтып бергиле. Жаттап алгыла.

1. Күр-шар. Күр-шар.
Киргилденген ким бар?
Түнкү тынчтыкты бузуп
Тим эле боздогондой нар.
(с...)	2. Кышында каймактап калат,
Жазында алчактап агат,
Бульдозердой үнү бар,
Муну балдар ким табат?
(с...)
3. Өзү ток, көлөкөсү жок.
(к ... л)	4. Жай болгондо көбөйүп,
Кыш болгондо азаят.
(с ...)
5. Оюп алсам, орду жок,
Кесип алсам, капы жок.
(с ...)	

! Билип алгыла.

Күз - Осень

аяк оона – сентябрь
тогуздун айы – октябрь
жетинин айы – ноябрь

Кыш — Зима

бештин айы – декабрь
үчтүн айы – январь
бирдин айы – февраль

Жаз (көктөм) - Весна

жалган куран – март
чын куран – апрель
бугу - май

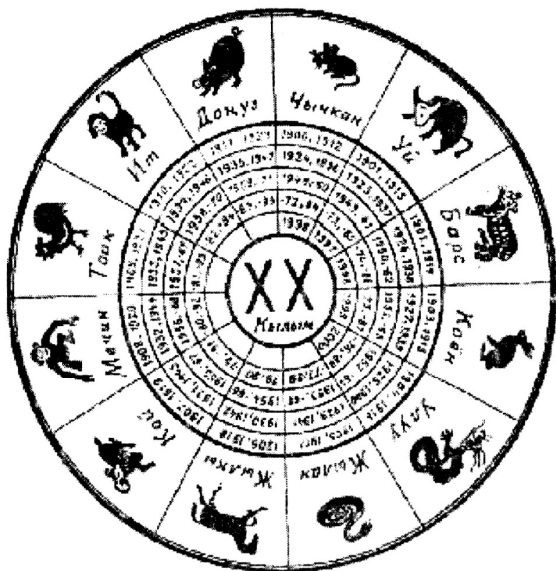
Жай - Лето

кулжа – июнь
теке – июль
баш оона – август

Здесь половина наименований месяцев приурочена к названиям животных: куран - самец косули (в современном кыргызском языке слово устаревшее); бугу - самец оленя или марала; теке - козел; оона (оно) в монгольском языке означает самец косули, сайги, антилопы; кулжа - взрослый горный баран (самец).

Все они связаны с наименованиями диких животных, например, в алтайском языке куран ай или сыгын айы (месяц марала) - октябрь; кочкор ай (месяц барана) - январь; в хакасском - көпүк айы (месяц медведя) - февраль; хаскар айы (месяц барана) - май и т. д.

У кыргызов издревле было принято летоисчисление по двенадцатилетнему животному циклу.

24. Текстти окуп, орус жана кыргыз тилинде сөздүктүн жардамы менен аңгемелеп бергиле.

УЛУУ СӨЗ ЗЕРГЕРИ - ЖУСУП БАЛАСАГЫН

Жусуп Баласагын (же Баласагындык Жусуп) - XI кылымда жашаган улуу акын, философ, илимпоз, адамдын жандүйнөсү менен коомдук турмушту билген акылман, түрк сөзүнүн улуу устаты. Ал азыркы Чүй районунун аймагындагы Токмок шаарынын түштүк тарабындагы Бурана эстелиги турган жерде бир кезде Кара хандар ордо кылып турган Баласагын шаарында болжол менен 1015-1018-жылдардын аралыгында туулган. Анын атын чыгарган даңктуу дастаны "Кутадгу билигдин" ("Кут даарыттар илим") кара сөз түрүндө жазылган кириш сөзүндө Баласагын шаарында туулгандыгы, дастанын Кашкарда жазып бүтүп, Табгач ханга (Кашкар ханы) тартуулагандыгы, ушул эмгеги үчүн "хасхажиб" деген наамга ээ болгондугу кабарланат. Автордун өмүрбаянына байланыштуу өзү тарабынан берилген бар болгон маалымат ушул гана. Кайсы уруудан чыккан? Кайсы уруунун тилинде жазган? Бул жөнүндө автор эч кандай кабар

калтырган эмес. Анын өмүрү тууралуу башка маалыматтар да азырынча жок. Түрк элдери үчүн бул дастан славян элдериндеги "Игордун кошууну жөнүндө сөз" сыяктуу эле зор мааниге ээ.

Чыгарманын курулушу (структурасы) да өзгөчө. Төрт кейипкердин аңгемеси түрүндө жазылган дастандан эл оозунда айтыла келген макал-ылакаптар, учкул сөздөр арбын кездешет. Дегеле "Кут даарыттар илим" - маданий-рухий казынабыздын, көркөм адабиятыбыздын көч башы деп айтарлык баалуу дүйнө.

Жусуп Баласагындын бул көөнөрбөс мурасын азыркы күндө кыргыздын М. Тойбаев, Т. Козубеков сыяктуу инсандары которуп, өзүнчө китеп кылып чыгарышты.

§ 6. Илимий (научный) стиль

Илимий стилге илим жана техника тармагында жазылган монографиялар, справочник-энциклопедиялар, өндүрүштүк-техникалык адабияттар, окуу китептери, рефераттар, гезит-журналдарга басылып чыккан илимий макалалар ж.б. кирет.

Азыркы учурда ал философия, коом таануу, тарых, астрономия, химия, этика, психология, биология, эне тили, адабият ж.б. илимдин ар кандай тармактары боюнча онугүүдө.

Илимий стилдин милдети теориялык мааниге ээ маалыматтарды билдирүү, кубулуштардын себебин түшүндүрүү болуп саналат.

Научный стиль речи используется в научных трудах, учебниках, выступлениях на научных темах (лекциях, докладах).

Задача речи — сообщить сведения, имеющие теоретическое значение, объяснить причины явлений.

Высказывание обычно бывает обобщенным (в нем раскрываются понятия; говорится, например, не об одной какой-либо березе, а об этой породе деревьев), точным, доказательным, не эмоциональным.

К характерным языковым средствам относятся книжные слова, научные термины. В каждой отрасли науки применяются специальные термины.

Например: В крупинках хлорофилла содержится крахмал, который продолжает расти в точках соприкосновения с хлорофиллом. Мы легко можем доказать, что это

алма таап алган. Ушул эле бактан болуу керек, ооба, ушул бактан, бирок тетиги дөбөдөн түшө бериш жерден тапкан болчу.

Ч. Айтматов

- *жалгыз саяк жол* – тропинка
тикендери - его колючки
аргасыздан күлдү - поневоле смеялся
түшө бериш жерден - при спуске

22. Ырды окутула, жаттагыла. Сүрөттөрдүн жана ырлардын негизинде чакан аңгеме түзгүлө. Түзүлгөн аңгемелерде оозеки сүйлөшүү стилине таандык болгон сөздөрдү белгилеп көрсөткүлө.

1. Кар кетти, мен келдим,
Жер бети эрмегим.
Күн ысып, иш кызып,
Кубандым, тердедим.

3. Алтын күз, атым күз,
Дан толгон талаа түз.
Жыйналсын эгиндер,
Жумшалсын бардык күч.

2. Май кетти, жай келди
Маныздуу ай келди.
Баш алып арпалар,
Буудайлар тенселди.

4. Ак куудай карым бар,
Сүйүшөт жаш балдар.
Белегим баарына
Лыжалар, чаналар.

Муса Жангазиев

28. Текстти окуп, мазмунун айтып бергиле.

КЫЗКҮЙӨӨ

Боом жолундагы Кызкүйөө деген эки булактын тарыхы мындай экен.

Тоң тарапта бир байдын ашкан сулуу кызын бир кедей жылкычы сүйүп калат. Кызды алайын десе калыңын төлөөгө кудурети келбейт, калыңын төлөгөн күндө да бай ага бермек эмес. Жылкычы жигит ары ойлоп, бери ойлоп, кызды алып качууну эп көрөт. Кыз да макул болот. Жигит түндөн туруп, эки мыкты атты токуп, кызды ала качат. Чүй тарапта туугандары бар эле, ошол жакты карай бет алат. Аңгыча ат дүбүртүн эл туюп калып, артынан куугун түшөт. Дал ушул эки асканын жанына келгенде, бирөө он жаккы бетке, бирөө сол жаккы бетке качат. Тигилер кармап алышат да, экөөнү эки жерге өлтүрүп салышат. Сүйүүнүн айынан курман болгон эки бечаранын күнөөсүз канынан эки булак суу агып, ал Кызкүйөө аталып калган экен.

А. Осмонов

- *кудурет* - сила, мощь
томоак – бедняк
туюп калып — учуяв

29. Төмөнкү суроолорго жооп бергиле.

1. О чем рассказывается в этом тексте?
2. Почему джигит не мог жениться на девушке?
3. К какому решению пришел джигит?
4. В какую сторону направились молодые?
5. Что произошло потом?

30. Суроо бергенге үйрөнөлү. Суроолорду жообу менен дептеринерге жазып, мазмунун айтып бергиле.

- ...?
- Боом капчыгайындагы эки булак.
- ...?
- Боом капчыгайындагы эки булак Кызкүйөө деп аталат.
- ...?
- Байдын сулуу кызын жылкычы сүйүп калат
- ...?
- Кызга үйлөнүүгө жигиттин кудурети келбеди.
- ...?
- Бай кызды ал жигитке бермек эмес.

§ 5. Көркөм стиль (Художественный стиль)

Көркөм стиль образдуулук, эмоциялдуулук, экспрессиялуулук касиеттерге ээ экендиги жана көркөм чыгармаларга мүнөздүү болушу менен функционалдык стилдердин ичинде өзгөчө мааниге ээ.

Көркөм чыгармаларга кирген ыр, аңгеме, поэма, повесть, романдарды жазганда көркөм стиль пайдаланылат. Анын максаты-окуучуларга жана угуучуларга таасир кылуу. Ал учун акын-жазуучулар белгилүү бир образды сөз аркылуу сүрөттөп, диалектизм, архаизм, неологизм, идиома, эпитет, макал-ылакап жана фразеологизмдерди кеңири колдонушат.

Мисалы: Дүйнөдө бир чырак бар дайым күйгөн. Майы жок, билеги жок илгертеден (Күн).

Художественный стиль используется в художественных произведениях. Его задача — нарисовать живую картину, изобразить предмет или события, передать читателю чувства (эмоции) автора.

Высказывание обычно бывает конкретным, образным, наглядно представляемым, эмоциональным.

К характерным языковым средствам относятся слова с конкретным значением; слова в переносном значении; эмоционально-оценочные слова; слова со значением сравнения, сопоставления; предложения вопросительные, восклицательные, предложения с однородными членами; фразеологизмы, пословицы, поговорки, эпитеты и т.д.

Например: Раннее солнце выкатывалось из-за гор, оповещая мир о себе ликующим, разливающимся вполнеба заревом весеннего восхода.

Ш 20. Текстти көркөм окугула. Мазмунун кыргыз тилинде айтып бергиле. Текст кайсы стилге таандык экенин аныктагыла.

- Бросай! Бросай мешок! - крикнула она. Но Данияр почему-то не бросал мешок, хотя давно можно было свалить его боком с трапа в сторону, чтобы он не сбил идущих сзади. Услышав голос (үнүн) Джамили, он рванулся, выпрямил ногу, сделал еще шаг, и снова его заметало.

өмүрбаян, ишенимкат, тилкат, арыз, мүнөздөмө) жана дипломатиялык мамилелерге тиешелүү документтер (коммюнике, конвенция, келишим, нота) жазылат.

Официалдуу-иштактуу сталдин негизги максаты — кызыкчылыгы бар тараптардын (мамлекеттердин, мекемелердин, уюмдардын, бийлик органдарынын, калктын ж.б.) ишаракеттерине, укуктарына байланышкан маселелерин жөнгө салуу, алардын өзара макулдашууларын, уюшкандыгын, биримдигин ырааттуулукка келтирүү.

правильные рекомендации, указания.

Высказывание обычно бывает официальным, точным, бесстрастным (личным эмодий).

К характерным языковым средствам относятся: книжные, официальные слова и выражения.

Например: Стороны берут на себя обязательства обеспечить развитие и укрепление российско-кыргызского взаимопонимания, сотрудничества и расширения всесторонних контактов.

Мисалы:

ЧАКЫРУУ БЕЛЕТИ

Урматтуу Майрамкан Абылкасымовна!

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен кыргыз элинин чыгаан коомдук-саясий ишмери Шабдан баатырдын 160 жылдык юбилейине даярдык көрүү жана өткөзүү боюнча уюштуруу комитети түзүлгөн.

Уюштуруу комитети Сизди 1999-жылы 3-апрель күнү саат 11ден 14кө чейин Т. Абдышомунов атындагы Кыргыз мамлекеттик академиялык драма театрында Шабдан баатырдын мааракесин өткөрүүгө каражат топтоого багытталган телемарафонго катышууга чакырат.

Каражатты төмөндөгү эсеп-кысапка которууга болот:

Бишкек шаары, ТОЛУБАЙ БАНКЫ,
э/к 20020013618, банкттын коду 330103328,
«Шабдан баатыр» эл аралык фондусу.
Маалымат алуу телефондору: 22-69-10
22-83-91
66-26-28

- Агай, бул ишти бүгүн бүтүрөм деп жатам.
- Бүтүрөсүң, бүтүрөсүң.

Т. Сыдыкбеков

17. "Телефондо сүйлөшүү" деген темада эки окуучунун диалогун жазгыла. Андагы негизги ой сүйлөшүү стилине мүнөздүү бөлдүбү же жокпу, ушуга көңүл бургула.

18. Көркөм окугула. Функционалдык стилдин кайсы түрүнө кирет, аныктагыла.

ЖЕТӨГҮЗ

Карагайлуу кара асканын алдында,
Жети бөлөк жети тоонун жанында
Ажыдаардай атырылып Жетөгүз,
Агып жатат жарды уратып каарына.

Таштар тарс-тарс, калдыр-кулдур куланып,
Бууракандап көбүктөнүп бууланып,
Эр турмуштун агымындай шаркырап,
Ок жыландай оюн салып буралып.

А. Осмонов

19. Текстти окуп, которгула. Түшүнгөнүңөрдү орус тилинде айтып бергиле. Сөз түркүмдөрүнө ажыраткыла.

ЖЕТӨГҮЗ КУРОРТУ

Жетөгүз курорту Каракол шаарынан 28 км алыстыкта жайгашып, анын түштүк-батыш тарабында орун алган. Ысыккөлдүн жээгинен 25 км, Бишкектен 411 км алыстыкта турат. Курорттун түндүк жагы Кызылжар аскалары менен тосулган. Мында минералдуу ысык булактар бар. Курорт ар түрдүү ооруларды - нерв, муун, тери ооруларын дарылайт. Жетөгүздүн жайы салкын, кышы анчалык суук эмес, жери сулуу, карагайлуу, кооз жер. Бул курорт - республикабыздын көркү.

- *орун алган* - расположен
- республикабыздын көркү* - здесь: гордость республики

! Эсиңерге туткула.

Түндүк жагы Кызылжар аскалары менен тосулган, минералдуу ысык булактар ар түрдүү ооруларды дарылайт. Жайы салкын, кышы суук эмес, кооз жер.

Силер Кыргыз Республикасында дагы кандай курортторду билесиңер, атын атап бергиле?

35. Өзүңөрдүн өмүрбаяныңарды кыргызча жазып келгиле.

36. Текстти окуп, которгула, мазмунун кыргыз тилинде айтып бергиле.

КАЛЫГУЛ БАЙ УУЛУ

Калыгул Ысыккөлдүн күнгөй тарабындагы Карой деген жерде оокаттуу адамдын үй-бүлөсүндө туулган. Анын көпчүлүк өмүрү Ысыккөл, Теңиртоо, Чүй, Таласта өткөн экен. Ал мансап күтпөгөн. Кыргыздын уруу башкаруучулары Калыгулга келишип, акыл-кеңеш сурап турушкан.

Калыгул дүйнөдөн кайтканда жалпы эл аза күтүп, аны өзү туулуп-өскөн жерине - Каройго (Чолпоната) коюшкан. Акындын эстелигинде:

(1785-1855-ж.)

Жакшы болсон жердей бол,
Баарын чыдап көтөргөн.
Таза болсон суудай бол,
Баарын жууп кетирген.
Ырыс алды ынтымак,
Ынтымагың жок болсо,
Алдыңдан таяп алтын так, -

деп жазылган. Бул акыл-насыят сөздөр мындан бир жарым кылым мурда айтылган.

«Мурас»

- *күнгөй тарабындагы* - на северной стороне
- ?
 1. Калыгул ким болгон?
 2. Ал кайда туулган?
 3. Кимдер Калыгулга кеңешкен?
 4. Калыгул элди эмнеге үндөгөн?
 5. Акыл-насыят сөздөр деп кандай сөздөрдү түшүнөсүң?
 6. Дагы кандай акылман акындарды билесиңер?

37. Калыгулдун "Ысыккөл жөнүндө" айтканын көркөм окугула. "к", "ң" тыбыштарын так айтууга аракеттенгиле. Интонацияга көңүл бургула.

Күнгөйдөн агат миң булак,
Тескейден агат миң булак.

ПЫКИР АЛЫШУУ ЖАГДАЙЫ	КИМ МЕНЕН? С КЕМ?	БИР КИШИ МЕНЕН С ОДНИМ ЧЕЛОВЕКОМ КӨП КИШИ МЕНЕН СО МНОГИМИ ЛЮДЬМИ
	КАЙДА? ГДЕ?	ҮЙДӨ ЖҮРГӨНДӨ В НЕОФИЦИАЛЬНОЙ ОБСТАНОВКЕ ИШ УБАГЫНДА В ОФИЦИАЛЬНОЙ ОБСТАНОВКЕ
РЕББИЕ СИТУАЦИИ	КАНДАЙ МАКСАТТА? С КАКОЙ ЦЕЛЬЮ?	МАМИЛЕ ЖАСОО ОБЩЕНИЕ КАБАР БЕРҮҮ СООБЩЕНИЕ ТААСИР КЫЛУУ ВОЗДЕЙСТВИЕ

Сүйлөшүү стилинде күнүмдүк тиричиликтеги карапайым сөздөр, макал, ылакаптар, фразеологизмдер, диалектизмдер, вульгаризмдер кеңири колдонулат. Синтаксистик түзүлүшү жагынан сүйлөшүү стилин жөнөкөй сүйлөмдөрдүн түрлөрү (жалаң, жайылма, атама, кемтик сүйлөмдөр), каратма, киринди, сырдык сөздөр тейлейт.

В разговорном стиле широко используются бытовые слова, пословицы и поговорки, фразеологизмы, диалектизмы, вульгаризмы. По синтаксическому строению разговорная речь может состоять из простых предложений (распространенные и нераспространенные), назывные и безличные), обращений, вводных слов и междометий.

14. Төмөнкү макалдарды окуп, мазмунун чечмелеп бергиле. Макалдарды билип алгыла.

1. Адам эли менен, каз-өрдөк көлү менен.
2. Эл эмгегин жер жебейт.
3. Ай күн менен жакшы, эр эл менен жакшы.
4. Атажуртуң - алтын бешик.
5. Ата - мекен, эне - нур.

15. "Ашканада" деген диалогду ролдоштуруп окуп, сүйлөшүү стилине тиешелүү белгилерди айтып бергиле.

Например: «Я, ты, он, она - вместе целая страна...». Так вот страна - это не только ты, я, он, она, наши папы, мамы, дедушки, бабушки, соседи, знакомые, но и те далекие от нашего дома люди, о которых мы узнаем из книг, газет, передач радио и телевидения.

38. Каттын эки варианты окуп салыштыргыла, айырмасын тапкыла.

«НУСКА» ДҮКӨНҮНҮН ДИРЕКТОРУНА

Сиздин дүкөндөн төмөнкү китептерди сатып алуунун мүмкүндүгү кандай экендигин билгизип коюуңузду өтүнөм:

1. Балдар фольклору. «Эл адабияты» сериясынын 1-20-тому. Бишкек, «Шам» басмасы, 1998-ж.
2. С. Ибрагимов. «Кыргыз тили». 8-класс;
3. Ж. Мамытов. «Кыргыз тили». 7-класс. Бишкек, «Педагогика», 1999-ж. Баасы 80 с., т. II. 1999.

Осмонов Алмаз. Дареги: 720021. Бишкек ш. 21, Тыныстанов көчөсү, 37-үй, 1-кв.

Сиздин дүкөндөн төмөнкү китептерди келишим баада сатып алуунун мүмкүндүгү кандай экендигин билгизип коюуңузду өтүнөм:

1. Балдар фольклору. «Эл адабияты» сериясы. 1-20 тому. Бишкек, «Шам» басмасы, 1998
2. С. Ибрагимов, Ж. Мамытов. «Кыргыз тили» 7-8-класс. Бишкек, «Педагогика», 1999-ж. Баасы 80 с., т. II.

Дареги: 720021. Тыныстанов көчөсү, 37-үй, 1-кв.

Урматтоо менен Осмонов А. Бишкек ш., 21, Тыныстанов көчөсү, 37-үй, 1-кв.

39. Катты окуп, маанисин түшүнгүлө, иштикүү стилдин кайсы түрүнө кирет, байкагыла.

«...Кат жазуунун бизде өзүнчө салты боло турган. Келген каттарды окуп бериш жана жооп жазыш - ал менин милдетим. Катты окуй электе эле анда эмнелер жазылганын мен кун мурун билчүмүн, анткени алардын баары бирине-бири окшош болучу. Салты акем кат жазганда адегенде: «Амандык кат», - деп туруп анан: «Таластын атыр жыгтуу, салкын абасында жашаган, жандан артык көрүүчү атам Жолчубай», - деп атамдан баштап, анан апамды, анан иштерман энемди, ушинтип баарыбызды бир-бирден атап, жакын туугандарыбыздын аманчылыгын сурап, эң акырында: «жана да аялым Жамила аман-эсен турабы?» - деп

13. "Жайлоо", "Жаратылыш" деген темада жалаң "ж" тамгасы менен башталган сөздөр аркылуу аңгеме түзүүгө аракеттенгиле.

Пайдаланылуучу сөздөр:

1. Зат атооч: Жапар, Жыпар, Жанара, Жамила, Женя, Жора, жайлоо, жол, жар, жылан, жамгыр, жылкы, жаздык, жууркан, жуурат, жарма, жемиш, жаңгак, жүзүм, жумуртка ж. б.

2. Этиш: жөнөдүк, жаады, жашындык, жайлады, жолукту, жанчты, жеттик, жедик, жазданып, жамынып, жаттык, жуттук, жыргадык ж. б.

3. Калган сөз түркүмдөрү: жайлагандан, жалпы, жылуу, кыргал, кеч, эрте ж. б.

ЖАЙЛООДО

Жайында Жыпарлар жайлоодо. Жапар, Жанара, Жамила, Женя, Жора жайлоого жөнөдүк. Жолдо жамгыр жаады. Жамгырдан жарга жашындык. Жамгыр жайлагандан жайлады. Жагымдуу жаандан жыргадык. Жолдон жылан жолукту. Жора жыланды жанчты. Жайлоого жеттик. Жыпардыкынан жуурат (тартылбаган койдун сүтүнөн жасалган айран) жуттук. Жемиштерди жедик. Жумшак жаздык жазданып, жылуу жууркан жамынып жаттык. Жайкысын жайлоо кыргал!

§ 4. Стил жана стилистика

Стил деп белгилүү шартка же максатка ылайык сөздөрдүн оозеки же жазма формада адабий тилдик нормада колдонулуу өзгөчөлүктөрүн айтабыз. Ал эми тил илиминин тилдин стилдик жиктелүүсүн жана анын тилдик каражаттарын изилдөөчү бир тармагы *стилистика* деп аталат.

Стил — это совокупность приемов использования средств общенародного языка для выражения тех или иных идей, мыслей в различных условиях речевой практики — в быту, в официально-деловой, научной сферах и т. д.

Разновидности литературного языка, обслуживающие разные стороны общественной жизни, называются *стилями* литературного языка.

Наука, которая изучает стили, называется *стилистикой*.

карганы бооруна кысып, - азаматсың уулум! Жогортон билим алып келип, эл керегине жарайт деген ушул!

К. Акматов

- *салтанат менен тосуп алышты* - торжественно встретили
- өнөрүңөрдү көрсөткүлө* - покажите свое умение
- созолонтту* — исполнил
- берилип ойноду* - старательно играл
- кол ойноптун шартылдата* - резво заиграл
- бойрөгүнө таяна калды* - поставил руки на пояс
- үнүн каргылданта* - хриплым голосом
- эл керегине жарайт* - станет полезен народу

41. Каргалардын үчүнчү баласы эмне үчүн көрүүчүлөргө жакты да, биринчи, экинчи балдар элге жакпай калгандыгын өз сөзүңөр менен айтып бергиле.

§ 9. Текст жөнүндө түшүнүк

Текст деген термин латын тилинен алынып, токуу, өрүү эшүү дегенди билдирет.

Текст — бул белгилүү бир темада аңгемелеп берүү; текстте айтуучунун (автордун) негизги ою ишке ашырылат; бардык көлөмдөгү текст белгилүү өлчөмдө бүткөн ойду берет.

Текст с латинского (textus) - ткань, сплетение, соединение.

Текст — это высказывание на определенную тему; в тексте реализуется замысел (основная мысль) автора; текст любого размера — это относительно законченное высказывание.

Маанилик жана грамматикалык жагынан байланышып, бирдиктүү тема, идея аркылуу бир бүтүндүккө биригип, салыштырмалуу аяктаган ойду билдирген айтымдардын (высказывания) тобу текст деп аталат.

Текстке катышкан бул айтымдар орду-орду менен биринин артынан бири келүү менен, улам кийинки айтым жаңы ойду билдирип, маалыматтын өнүгүшүн көрсөтөт.

Текст — это группа предложений, объединенных в целое единой темой и основной идеей, где предложения связаны друг с другом по смыслу и с помощью языковых средств и где в каждом следующем предложении содержатся новые сведения, обеспечивающие раз-витие мысли.